

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ ТА НАУКОВИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ

Філіпович Мирослава Богданівна

кандидат історичних наук, доцент,

*Почесний професор Балтійського науково-дослідного інституту
проблем трансформації економічної сфери, м. Рига,*

Латвійська Республіка,

*доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності,
Академія рекреаційних технологій і права*

м. Луцьк, Україна

Освіта як в Україні, так і у світі переживає одну з найглибших трансформацій за останні десятиліття, а можливо і століття. Те, що було напрацьовано віками і розвивалося еволюційно протягом століть, від Давньої Греції, в основі якої лежало афінська система – формування високої духовної культури, гармонійної людини, через епоху Відродження – школи гуманістичного спрямування – до сучасної техногенної освіти. Цьому сприяє не лише новітні технології, а й зміна суспільних очікувань, ринку праці та глобальних викликів. Для України ще й повномасштабна війна – це шанс не просто відновити, а перезаснувати систему вищої освіти. Україна здатна стати прикладом для світу – як країна, що перетворила трагедію на шанс, а знання – на силу відновлення. Адже, якби це не жорстко звучало, війни це ще й передвісники радикальних цивілізаційних змін і потрясінь.

Однієї із констант на які потрібно дати відповідь щодо **структури** освіти – освіта для навичок, чи для знань? Чи дійсно потрібно ставати перед такою дилемою, чи варто все таки створювати симбіоз – не вибір між знанням і навичками, а створювати певну нову освітню архітектуру, де знання – це фундамент, а навички – інструменти. Тобто вища школа повинна ґрунтуватися на трьох складових – історії фаху, розуміння матеріалу та володіння технікою. У технократичному суспільстві, де рішення приймаються на основі даних, алгоритмів і технічних знань, історія відіграє парадоксально важливу, але часто недооцінену роль. У той час як технократія наголошує на ефективності, логіці та рішеннях, орієнтованих на майбутнє, історія нагадує нам, що прогрес без пам'яті небезпечний. Без історичної обізнаності технократичні рішення ризикують виявитися аісторичними та соціально глухими. Тому, сьогодні особливо важливо пам'ятати, що у технократичному суспільстві історія слугує совістю, контекстом і культурним якорем,

який запобігає дегуманізації прогресу. В іншому випадку ми перейдемо до «технотронного суспільства» Збігнева Бжезінського, який говорив про перехід до потенційно контрольованого суспільства, де технології та еліта можуть подавити традиційні цінності, але без акценту на роль історії як «совісті» чи «якоря» [1].

Базовий рівень освіти – це практичні навички, доступні широкому загалу, а вищий – це глибоке знання, доступне тим, хто має інтелектуальну мотивацію, здатність до абстрактного мислення і стратегічного бачення. Це дозволить сформувати нову модель освіти – освіта як фільтр і як ліфт. Де базовий рівень – освіта як інструмент. Навички: цифрова грамотність, комунікація, управління часом, фінансова грамотність. Формати: онлайн-курси, практичні тренінги, симуляції. Мета: швидка адаптація до ринку, самозабезпечення, базова соціальна мобільність. Фільтр – не кожен проходить далі за базовий рівень. Це не про дискримінацію, а про природний відбір за інтелектуальними запитами. Ліфт – той, хто хоче і здатен, має змогу піднятися вище, в зону елітарного знання, де формується не просто професіонал, а мислитель, творець, стратег. Вищий рівень – освіта як сенс. Знання: філософія, етика, історія ідей, системне мислення, метанаука. Формати: семінари, менторство, дослідницькі школи, інтелектуальні клуби. Мета: формування лідерів думок, архітекторів майбутнього, носіїв культурного коду.

Така **модель освіти** дозволить університетам трансформуватися в двошарові структури: базові школи навичок + елітарні академії знань. А держава може інвестувати в базовий рівень як соціальну стабільність, а вищий – як стратегічний ресурс і як результат суспільство отримує не просто освічених людей, а інтелектуальну еліту, яка не відірвана від реальності. Це модель, яка може працювати в Україні, для якої особливо гостро постане потреба особах які мають і навички, і стратегічне мислення. Ми не маємо будувати освіту, яка просто навчає. Ми маємо створити систему, яка пробуджує, відбирає, піднімає. Бо лише ті, хто мислить глибоко, можуть вести далеко.

Ще однією дилемою яка вже стоїть перед освітянами-педагогами є те, що сучасний здобувач освіти – це не просто студент, це людина в посттравматичному, цифровому, гібридному світі. Тому **форма навчання** має відповідати цій реальності та базуватися на трансформаційній педагогіці, тобто включати процес набуття знань, а не лише їх осмислення чи застосування і має бути доступною для людини, яка ще не має інтелектуального фундаменту, але має потенціал, створювати умови для їх набуття – м'яко, природно, з повагою до темпу і стилю кожного.

Активно розвиваються або мають потенціал такі форми навчання як:

- Освітні екосистеми замість університетів. Людина навчається в різних місцях: онлайн-курси, менторські програми, стажування, хакатони. Усе це формує персоналізовану траєкторію, а не стандартний диплом.

- Мікроосвіта та модульність. Замість 4–6 років навчання – короткі інтенсиви, які дають конкретну навичку. Наприклад, курс з UX-дизайну, етики ШІ або управління креативними командами.

- Освіта через практику. Навчання в реальних проєктах, стартапах, соціальних ініціативах. Теорія – лише як інструмент, а не як основа.

- Інтелектуальні клуби та спільноти. Люди об'єднуються навколо ідей, читають, дискутують, створюють. Це іноді ефективніше за лекції в аудиторії.

- Освіта як гра. Гейміфікація, симуляції, рольові сценарії – все, що активує мислення, а не просто запам'ятовування.

Таким чином, основними напрямками в освітній сфері, у яких відбувається трансформація є:

1. Перехід від диплома до навичок, адже все більше роботодавців орієнтуються не на диплом, а на конкретні *hard i soft skills*. Онлайн-курси, сертифікати, буткемпи – стають альтернативою традиційній освіті.

2. Цифровізація навчання: гібридні та дистанційні формати стали нормою, особливо після пандемії. Використання ШІ, віртуальної реальності, адаптивного навчання – змінює саму суть освітнього процесу.

3. Переосмислення змісту: замість накопичення знань – акцент на критичне мислення, креативність, емоційний інтелект. Освіта стає більш міждисциплінарною: наприклад, поєднання ІТ з гуманітарними науками.

4. Глобалізація і мобільність: студенти навчаються в кількох країнах, університети створюють спільні програми. Англійська мова стає домінуючою в академічному середовищі.

5. Тісніший зв'язок з ринком праці: університети співпрацюють з бізнесом, створюють інкубатори, стартап-лабораторії. З'являються нові спеціальності, яких не було 5 років тому – наприклад, етичний дизайнер ШІ або менеджер сталого розвитку.

Але за такими викликами криється і певна загроза, перш за все якості освіти, оскільки епоха коротких курсів не забезпечує академічну глибину [2, с. 30]. Так само неоднозначною є відповідь – чи варто уникати комерціалізації вищої освіти. Чимало країн (Австрія, Болгарія) відмовилися від екзаменаційних випробувань під час вступу як елементу рівного доступу до якісної освіти, лишивши лише платну

форму навчання, та можливість отримувати стипендії під час навчання. В Україні як раз це питання на часі, адже війна вичерпує державні ресурси на утримання державних закладів, особливо наукових та вищих освітніх, у той же час у нас не розвинута система надання стипендій, на відмінну від системи отримання – тут у нас є і державні, і соціальні. Стипендії мають бути лише освітні, за якість знань, а не через форми навчання чи соціальний статус.

Щодо наукових установ, то в Україні вони як і освітні заклади існують у державній, комунальній та приватній формах власності і мають рівні права щодо наукової діяльності. Однак і перед ними стоїть ряд викликів [3; 4; 5]:

- Автономія і правовий статус наукових установ – хоча така правова база надає потенцій для самостійності, але у реальності автономія дуже часто залишається декларативною.

- Структурні виклики та дискримінація університетської науки. В університетах часто домінує внутрішня кастова система та дискримінація перспективних науковців, а оцінка університетської науки як дрібного середньостатистичного вимірювання ускладнює підтримку дійсно продуктивних напрямів.

- Інфраструктура, співпраця і технологічна відсталість. Фінансування, обладнання, кадровий ресурс – усе на низькому рівні. Відсутність культури співпраці та координації між науковими установами, університетами й бізнесом також значною мірою сповільнює розвиток інновацій.

- Інституційна слабкість та інформаційна прозорість ускладнює самоідентифікацію установ та їхнє позиціонування у публічному просторі, що важливо для екзистенційного самоусвідомлення.

- Філософський контекст і самосприйняття – у науковій системі країни (особливо на гуманітарному напрямку) часто бракує стратегічного мислення, ресурсів і визнання екзистенційного запиту, що може розширювати наукову парадигму.

Література:

1. Brzezinski Z. Between two Ages. America`s Role in the Techno-
tronic Era. N.-Y., 1970. P. 196.

2. Кушпетюк О., Філіпович М. Трансформація парадигми у системі
підготовки наукових кадрів України. *Реформи вищої освіти в Україні:
виклики, стан та перспективи* : колективна монографія. Рига, Латвія :
Видавництво «Балтія», 2023. С. 18–48.

3. Стріха М. Університетська наука України: на шляху від СРСР
до Європи. <https://mon.gov.ua/news/universitetska-nauka-ukraini-nashlyakhu-vid-srsr-do-evropi>

4. Таланчук П. Про стан і перспективи науки в Україні : крах неоліберальної моделі в умовах глобалізації. <https://social-science.uu.edu.ua/article/685>

5. Федорченко Ю. Проблема університетської науки в Україні. <https://osvita.ua/vnz/reform/57146/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-532-0-39>

ВИЩА ОСВІТА ТА НАУКА УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ЧАС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Хамініч Світлана Юріївна

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри соціально-економічних дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ;
старший науковий співробітник,
Дніпропетровський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України
м. Дніпро, Україна*

Повномасштабна війна, розв'язана Росією проти України у 2022 році, стала найбільшим викликом для держави з часів здобуття незалежності. Повномасштабна війна, докорінно змінила життя нашої держави, вплинула на всі сфери суспільства. Вона торкнулася усіх сфер суспільного життя – від економіки та політики до культури й освіти. Особливо болісно війна вплинула на систему вищої освіти та наукову діяльність, які завжди були рушійною силою прогресу й основою для формування інтелектуального потенціалу країни.

В умовах воєнного стану перед українською освітою та наукою постали безпрецедентні проблеми, але водночас відкрилися нові перспективи розвитку, що можуть визначити майбутнє держави на десятиліття вперед [1].

Проблемні питання вищої освіти та науки під час війни полягають у наступному:

- руйнування матеріально-технічної бази;
- вимушена міграція студентів і викладачів;
- фінансові труднощі;
- психологічний та соціальний фактор;
- технічні та організаційні виклики дистанційної освіти; тощо.